

Конкурсна робота на тему:

**ЦИФРОВА ІНКЛЮЗІЯ В ОСВІТІ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА
МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТІ.....	9
1.1. Поняття інклюзивної освіти та її еволюція у міжнародному праві.....	9
1.2. Цифровізація освіти як чинник реалізації права на рівний доступ.....	11
1.3. Поняття цифрової інклюзії: сутність, принципи, складові.....	14
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТІ УКРАЇНИ.....	18
2.1. Конституційні засади та законодавчі гарантії права осіб з інвалідністю на освіту.....	18
2.2. Інституційні механізми забезпечення цифрової інклюзії (МОН, місцеві органи, омбудсман).....	20
2.3. Сучасний стан цифрової доступності освіти в Україні: досягнення та проблеми практичного впровадження.....	23
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	26
3.1. Виклики реалізації права на цифрову освіту осіб з інвалідністю.....	26
3.2. Міжнародний досвід і можливості його адаптації в Україні.....	28

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цифрової інклюзії в

освіті.....31

ВИСНОВКИ.....37

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....40

ВСТУП

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI столітті зумовив суттєві трансформації в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й в освіті. Поява нових електронних платформ, дистанційних форм навчання, цифрових сервісів та адаптивних освітніх технологій відкрила широкі можливості для реалізації права на освіту, закріпленого у міжнародних документах та Конституції України. Особливо важливою цифровізація освіти є для осіб з інвалідністю, адже вона може як значно розширювати доступ до освітніх послуг, так і створювати нові бар'єри, пов'язані з технічною доступністю, нерівністю можливостей та недосконалістю правового регулювання.

В умовах воєнного стану та масового переходу на дистанційні формати навчання питання цифрової інклюзії набуло нового рівня актуальності. Для значної частини населення, особливо для осіб з інвалідністю, цифрова освіта стала фактично єдиним інструментом участі в освітньому процесі. Саме тому постає необхідність комплексного дослідження правових механізмів, що забезпечують доступність цифрових освітніх ресурсів, платформ і сервісів, а також виявлення чинних проблем та перспектив їх вирішення.

Незважаючи на існування міжнародних стандартів — таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, Сарагоська декларація та рекомендації ЄС щодо цифрової доступності — в Україні питання цифрової інклюзії залишається недостатньо врегульованим. Розрізненість законодавчих норм, відсутність єдиної державної політики у сфері цифрової доступності освіти та обмежені можливості для адаптації освітніх ресурсів створюють значні виклики для реалізації конституційного права на рівний доступ до освіти.

У цьому контексті важливим є переосмислення підходів до організації освітнього процесу, визначення правових засад цифрової інклюзії, аналіз стану національного законодавства та формування пропозицій щодо його

вдосконалення. Саме тому дана робота присвячена комплексному вивченню цифрової інклюзії в освіті з позиції правового регулювання, міжнародних стандартів та практичних аспектів забезпечення доступності для осіб з інвалідністю.

Метою дослідження є аналіз правових засад цифрової інклюзії в освітньому процесі, виявлення актуальних проблем реалізації цифрової освіти для осіб з інвалідністю та визначення можливостей удосконалення нормативно-правового забезпечення цієї сфери. Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

- розкрити сутність цифрової інклюзії та її значення в сучасній системі інклюзивної освіти;
- проаналізувати міжнародно-правові стандарти, що регламентують доступність цифрової освіти;
- дослідити національне законодавство України у сфері цифрової інклюзії;
- визначити ключові проблеми забезпечення цифрової доступності освіти для осіб з інвалідністю;
- узагальнити позитивний міжнародний досвід та перспективи його імплементації;
- запропонувати правові й організаційні шляхи вдосконалення цифрової інклюзії в освітньому просторі України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають під час реалізації права осіб з інвалідністю на освіту в умовах цифровізації.

Предметом дослідження є правові норми, механізми та практики забезпечення цифрової інклюзії в освітньому середовищі України та міжнародний досвід у цій сфері.

Методи дослідження. У роботі застосовано: аналіз і синтез — для узагальнення теоретичних підходів; формально-юридичний метод — для

тлумачення правових норм; порівняльно-правовий метод — для аналізу міжнародних стандартів; системний метод — для вивчення правового механізму цифрової інклюзії; структурно-функціональний метод — для визначення ролі державних інституцій; метод контент-аналізу — для дослідження нормативних документів та офіційних рекомендацій.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Новизна полягає в комплексному аналізі цифрової інклюзії як правової категорії, що поєднує норми освітнього, інформаційного та соціального права. У роботі обґрунтовано необхідність адаптації національного законодавства до стандартів ЄС у сфері цифрової доступності та визначено ключові напрями модернізації правового регулювання. Теоретичне значення полягає в уточненні підходів до трактування цифрової інклюзії як елементу реалізації конституційного права на освіту для осіб з інвалідністю.

Практичне значення дослідження. Результати можуть бути використані у діяльності закладів освіти для формування політик доступності, органами державної влади — для розробки нормативних актів щодо цифрової доступності, а також у навчальному процесі при викладанні дисциплін з освітнього права, прав людини та інклюзивної педагогіки.

Загальна характеристика роботи. Наукова робота складається із вступу, трьох розділів (з підрозділами), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 42 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТІ

1.1. Поняття інклюзивної освіти та її еволюція у міжнародному праві

Поняття інклюзивної освіти сформувалося як результат тривалої еволюції міжнародно-правових підходів до забезпечення рівності, недискримінації та доступності освіти для всіх категорій осіб, зокрема для дітей з інвалідністю та інших вразливих груп. На початкових етапах розвитку міжнародних стандартів акцент робився переважно на необхідності забезпечити цим особам спеціальні умови або створювати окремі навчальні заклади. Згодом в міжнародному праві відбувся концептуальний зсув: від моделі сегрегації та інтеграції — до моделі інклюзії, яка передбачає повноцінну участь усіх учнів у загальноосвітньому процесі на рівних засадах.

У сучасному міжнародно-правовому розумінні інклюзивна освіта означає систему організації навчання, в якій освітнє середовище, методики та підтримка адаптовані таким чином, щоб кожен здобувач освіти, незалежно від його індивідуальних особливостей чи потреб, міг брати участь у навчальному процесі без дискримінації та з максимальною реалізацією свого потенціалу. Особливістю інклюзивної моделі є не пристосування учня до існуючої системи, а трансформація самої освітньої системи, що відповідає сучасному правовому підходу до прав людини [12, с.25].

Поступове формування концепції інклюзивної освіти у міжнародному праві відбувалося через ухвалення низки фундаментальних документів. Першими юридично значущими актами, що заклали підвалини недискримінаційного підходу, стали Загальна декларація прав людини 1948 року та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. У цих документах було закріплено право кожної людини на освіту та

вимогу забезпечення рівного доступу до освітніх послуг. Хоча на той час термін «інклюзивна освіта» ще не використовувався, саме вони визначили загальні принципи рівності та універсальності, на яких згодом ґрунтувалася інклюзивна модель.

Вагомий вплив на розвиток міжнародних стандартів справили також документи ЮНЕСКО, передусім Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами (1994 р.). Саме в цих актах уперше на міжнародному рівні було задекларовано, що діти з особливими потребами мають навчатися разом зі своїми однолітками у загальноосвітніх школах, а система освіти повинна бути гнучкою, різноманітною та здатною адаптуватися до потреб кожного учня. Саламанська декларація фактично ввела інклюзивність у міжнародний освітній дискурс і визначила її основоположний принцип: школа має пристосовуватися до дитини, а не навпаки [18, с.80].

Ключовим етапом розвитку інклюзивної освіти в міжнародному праві стало прийняття Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року. У статті 24 Конвенції вперше було дано міжнародно-правове визначення інклюзивної освіти та встановлено юридично зобов'язуючі норми щодо її забезпечення. Держави-учасниці зобов'язалися створювати інклюзивну систему освіти на всіх рівнях, забезпечувати розумне пристосування, індивідуальну підтримку, доступність інфраструктури й навчальних матеріалів. Конвенція закріпила інклюзивну освіту як невід'ємну складову реалізації прав осіб з інвалідністю, визначивши її не благодійним заходом, а юридичним обов'язком держав [8].

Подальша еволюція міжнародних підходів закріплюється в документах ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Світового банку, зокрема в Цілях сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року. Мета 4 ЦСР спрямована на забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти, що підтверджує пріоритетність інклюзії як глобального орієнтиру розвитку освітніх систем. У сучасних міжнародних актах

підкреслюється, що інклюзія охоплює не лише дітей з інвалідністю, а й інших вразливих груп: представників національних меншин, внутрішньо переміщених осіб, дітей із соціально незахищених сімей, тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Отже, еволюція поняття інклюзивної освіти у міжнародному праві пройшла шлях від ідеї рівного доступу — до концепції глибокої системної адаптації освіти під потреби кожного учня. Сьогодні інклюзивна освіта розглядається як один із ключових елементів забезпечення прав людини та розвитку демократичного суспільства, а міжнародне право сформувало чітку нормативну базу, яка визначає принципи, механізми та зобов'язання держав щодо запровадження інклюзивних моделей навчання.

1.2. Цифровізація освіти як чинник реалізації права на рівний доступ

Цифровізація освіти стала одним із ключових глобальних процесів XXI століття, який суттєво трансформує підходи до реалізації права на освіту та забезпечення його доступності. Міжнародне право поступово почало визнавати цифрові технології не лише як інструмент модернізації освітніх систем, а як критично важливий чинник забезпечення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти. У сучасних умовах цифровізація сприймається як механізм подолання бар'єрів, що виникають через соціальні, географічні, фізичні чи економічні обмеження, а також як дієвий інструмент сприяння інклюзивному освітньому середовищу.

Сутність цифровізації освіти полягає у впровадженні цифрових ресурсів, платформ та інформаційно-комунікаційних технологій у всі рівні та форми освітнього процесу. Це включає онлайн-навчання, дистанційні формати, електронні освітні середовища, цифрові підручники, адаптивні навчальні системи, автоматизовані інструменти оцінювання, а також спеціалізоване програмне забезпечення, що враховує потреби дітей з інвалідністю. Завдяки

цьому цифровізація відкриває нові можливості для забезпечення рівного доступу, адже дозволяє враховувати індивідуальні освітні траєкторії, забезпечувати гнучкість навчання та мінімізувати просторові та інфраструктурні обмеження.

Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, ООН та Європейський Союз, неодноразово наголошували, що цифровізація стала важливою складовою реалізації права людини на освіту. У низці стратегічних документів відзначається, що цифрові технології сприяють демократизації знань, розширенню можливостей для осіб із соціально вразливих груп та формуванню інклюзивних моделей навчання. Зокрема, у Цілях сталого розвитку до 2030 року підкреслено необхідність забезпечення рівного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій як умови реалізації якісної та інклюзивної освіти. А у Глобальній конвенції ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій у сфері вищої освіти зазначено, що цифрові формати навчання є важливим засобом розширення освітніх можливостей [10, с.117].

Цифровізація освіти має прямий вплив на реалізацію принципу рівності та недискримінації. По-перше, цифрові технології дозволяють забезпечити доступ до навчання для тих груп, які раніше були обмежені у можливості відвідувати освітні заклади. Ідеться про дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, мешканців віддалених населених пунктів, дітей з тимчасово окупованих територій, учнів з неблагополучних сімей. Онлайн-формати усувають просторові бар'єри й дозволяють здобувати освіту незалежно від місця проживання або фізичних можливостей.

По-друге, цифровізація сприяє персоналізації освіти. Адаптивні онлайн-платформи можуть налаштовувати складність, темп та форму подання матеріалу під конкретного учня, що особливо важливо для здобувачів із різними темпами навчання або особливими освітніми потребами. Це створює додаткові умови для повноцінного залучення таких учнів у навчальний процес, що є

одним із основних принципів інклюзивної освіти та відповідає міжнародно-правовим стандартам.

По-третє, цифрові технології дозволяють значно розширити доступ до навчальних ресурсів. Бібліотеки електронних підручників, відкриті освітні ресурси (OER), онлайн-курси, інтерактивні матеріали забезпечують можливість навчання безкоштовно або за мінімальних витрат. Це особливо важливо для країн, що розвиваються, або соціально незахищених верств населення, для яких фінансові бар'єри є одним із ключових факторів нерівності в освіті.

Водночас цифровізація освіти висвітлює й низку викликів, які мають безпосередній вплив на реалізацію права на рівний доступ. Міжнародні організації наголошують на ризиках «цифрової нерівності», яка виникає через відсутність доступу до швидкісного інтернету, сучасних пристроїв або цифрової грамотності. У багатьох країнах саме ці чинники стають бар'єром для реалізації потенціалу цифровізації, створюючи нові форми освітньої нерівності. У зв'язку з цим міжнародне право розглядає цифрову доступність як елемент державних зобов'язань щодо реалізації права на освіту, а забезпечення цифрових компетентностей — як складову державної політики у сфері освіти [15, с.42].

Особливого значення цифровізація набула під час пандемії COVID-19, коли міжнародні правові механізми адаптації освіти були зосереджені на забезпеченні безперервності навчання через дистанційні формати. Досвід цього періоду продемонстрував, що цифрові технології здатні не лише забезпечити доступ до освіти у кризових умовах, а й суттєво розширити можливості для реалізації принципу інклюзії. Саме під впливом цих подій у міжнародній доктрині освіта почала розглядатися як система, що має бути здатною до цифрової трансформації з урахуванням прав людини, принципу недискримінації та доступності.

Таким чином, цифровізація освіти стала одним з основних факторів реалізації права на рівний доступ до освіти як на національному, так і на

міжнародному рівнях. Цифрові технології сприяють усуненню традиційних бар'єрів, створюють умови для інклюзивного середовища та забезпечують гнучкі освітні траєкторії. Водночас міжнародні стандарти акцентують на необхідності комплексного підходу, що передбачає не лише впровадження цифрових інструментів, а й забезпечення рівних можливостей користування ними. Розвиток цифрової освіти сьогодні є невід'ємною складовою зміцнення міжнародних гарантій права на освіту та формування глобальної інклюзивної освітньої системи.

1.3. Поняття цифрової інклюзії: сутність, принципи, складові

Цифрова інклюзія є одним із ключових концептів сучасної освітньої політики, спрямованої на забезпечення рівного доступу до цифрових технологій, ресурсів та послуг для всіх учасників освітнього процесу, зокрема осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих груп. У контексті інклюзивної освіти цифрова інклюзія розглядається як необхідна передумова забезпечення повноцінної участі кожної особи в навчанні, незалежно від її індивідуальних потреб, можливостей чи обставин.

Сутність цифрової інклюзії полягає у створенні такого цифрового середовища, у якому кожен здобувач освіти має можливість вільно й ефективно користуватися цифровими технологіями, отримувати доступ до освітнього контенту, комунікувати й доводити результати роботи. Цифрова інклюзія виходить за межі простого забезпечення технічних засобів: вона охоплює нормативні, організаційні, технологічні, педагогічні та соціальні компоненти, що формують рівні умови доступу. Її ключовим призначенням є подолання цифрової нерівності, яка виникає внаслідок різного рівня доступу до інтернету, цифрових пристроїв, цифрової грамотності та доступності цифрових сервісів [17, с.33].

У міжнародних документах термін «digital inclusion» визначається як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення доступності цифрових технологій для всіх людей без винятку. Наприклад, у рекомендаціях Європейської комісії цифрова інклюзія трактується як процес забезпечення трьох ключових складових: доступу до цифрових технологій, можливості їх ефективного використання та доступності цифрового контенту. Саме ці аспекти є фундаментальними для формування інклюзивного цифрового освітнього середовища.

Цифрова інклюзія ґрунтується на низці принципів, які визначають її зміст і функціональне призначення. Першим і основним принципом є принцип рівності можливостей. Він означає, що кожна особа повинна мати рівний доступ до цифрових інструментів і сервісів незалежно від її соціального статусу, місця проживання, стану здоров'я чи економічних можливостей. Другим принципом є принцип доступності, який зобов'язує створювати цифрові технології й освітні платформи таким чином, щоб вони могли використовуватися всіма, включно з людьми, які мають порушення зору, слуху, опорно-рухового апарату чи інші особливі потреби.

Третім фундаментальним принципом є принцип універсального дизайну, який передбачає розроблення цифрових продуктів заздалегідь адаптованими до максимально широкого кола користувачів. Універсальний дизайн широко застосовується в міжнародних стандартах, зокрема в Директиві ЄС щодо доступності веб-контенту та у вимогах WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), які визначають правила доступності для електронних ресурсів.

Четвертим принципом є принцип безперервного навчання та формування цифрових компетентностей. Він означає, що забезпечення цифрової інклюзії неможливе без розвитку навичок цифрової грамотності у всіх учасників освітнього процесу — учнів, педагогів, батьків, адміністрацій закладів освіти.

До складу цифрової інклюзії входить декілька взаємопов'язаних елементів. Перший елемент — це інфраструктурний компонент, що включає доступ до якісного інтернет-з'єднання, забезпечення освітніх закладів цифровими пристроями, а також можливість використання спеціалізованого обладнання (екранних дикторів, адаптивних клавіатур, тактильних пристроїв тощо). Другий елемент — технологічний, який охоплює використання цифрових платформ, програмного забезпечення, мобільних застосунків, систем управління навчанням, що підтримують адаптивні та інклюзивні функції [16, с.83].

Третій елемент — контентний, який полягає в забезпеченні доступності освітніх матеріалів. Це включає створення контенту у різних форматах (текст, аудіо, відео, субтитри, синтезоване мовлення), адаптацію матеріалів до потреб осіб з інвалідністю, відповідність цифрового контенту стандартам доступності.

Четвертий елемент — педагогічний компонент, що передбачає використання методів і підходів, які сприяють інклюзивному цифровому навчанню, зокрема моделі змішаного навчання, дистанційні платформи, індивідуальні освітні траєкторії та інтерактивні методики.

П'ятий елемент — правовий компонент, який визначає нормативно-правові засади цифрової інклюзії. Він включає міжнародні документи (Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, рекомендації ЮНЕСКО), національні закони, підзаконні акти, стандарти цифрової доступності та механізми контролю за їх дотриманням. Правове забезпечення є обов'язковою умовою системного впровадження цифрової інклюзії в освітнє середовище.

Цифрова інклюзія також має соціальний вимір. Вона спрямована на формування культури прийняття, взаємодопомоги та підтримки у цифровому середовищі. Це означає, що цифрова інклюзія передбачає не лише технологічні рішення, а й зміну ставлення суспільства до осіб з інвалідністю, сприяння їх

активній участі у навчанні, створення умов для подолання стереотипів та бар'єрів [12, с.27].

Узагальнюючи, цифрова інклюзія є комплексним багатовимірним явищем, що поєднує технологічні, соціальні, педагогічні та правові компоненти. Її сутність полягає у забезпеченні рівних можливостей для ефективного використання цифрових технологій усіма учасниками освітнього процесу. Принципи цифрової інклюзії спрямовані на мінімізацію цифрової нерівності, забезпечення доступності цифрового контенту та розвиток цифрових компетентностей. А змістовні складові цифрової інклюзії формують основу для створення інклюзивного цифрового освітнього середовища, яке відповідає міжнародним стандартам і сприяє повноцінній реалізації права на освіту для кожної людини.

Отже, з першого розділу можна зробити наступні висновки. Інклюзивна освіта є ключовим напрямом сучасної освітньої політики, сформованим під впливом міжнародних правових стандартів та гуманістичних підходів до забезпечення рівних можливостей для кожної людини. Еволюція концепції інклюзії, закріплена у документах ООН, ЮНЕСКО та ЄС, засвідчує перехід від моделі інтеграції до повноцінної інклюзивності, що передбачає створення середовища, яке адаптується до потреб особи, а не навпаки.

Цифровізація освіти стала важливим інструментом реалізації права на рівний доступ до якісного навчання, особливо для осіб з інвалідністю. Цифрові технології не лише розширюють освітні можливості, а й сприяють зменшенню структурних бар'єрів, забезпечуючи доступність контенту, індивідуалізацію навчання та нові моделі освітньої взаємодії. Водночас ефективність цифрових рішень залежить від належної нормативної бази, технологічної підтримки та розвитку цифрової компетентності учасників освітнього процесу.

Поняття цифрової інклюзії охоплює комплекс заходів, спрямованих на створення рівних умов у цифровому середовищі. Її сутність проявляється у

поєднанні принципів рівності, доступності, універсального дизайну та безперервного навчання. Цифрова інклюзія є багатовимірним явищем, яке об'єднує інфраструктурні, технологічні, контентні, педагогічні та правові компоненти, формуючи фундамент для інклюзивного цифрового освітнього середовища. Зміст першого розділу підтверджує, що цифрова інклюзія є не лише технологічним, а насамперед правовим і соціальним процесом, який визначає напрям подальшого розвитку інклюзивної освіти в Україні.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТІ УКРАЇНИ

2.1. Конституційні засади та законодавчі гарантії права осіб з інвалідністю на освіту

Право на освіту є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України та деталізованих у широкому комплексі спеціального законодавства. Для осіб з інвалідністю це право має особливе значення, оскільки виступає основою їх соціальної інтеграції, професійної реалізації та участі в суспільному житті. Конституційні засади визначають загальну правову рамку, у межах якої держава зобов'язана створювати умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до всіх рівнів освіти, включно з інклюзивною.

Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту та визначає, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної та вищої освіти у державних і комунальних закладах. Хоча стаття не містить спеціального формулювання щодо осіб з інвалідністю, її зміст доповнюється статтею 24 Конституції, яка забороняє будь-які форми дискримінації за ознакою стану здоров'я та встановлює рівність громадян перед законом. У поєднанні ці норми формують конституційний

обов'язок держави забезпечити рівний доступ до освіти для всіх, у тому числі шляхом створення умов для інклюзивного навчання [1].

Важливим елементом конституційних гарантій є закріплене у статті 3 положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Отже, забезпечення права осіб з інвалідністю на освіту — це не факультативна діяльність, а обов'язкова функція держави, спрямована на реалізацію принципів верховенства права та соціальної справедливості. Конституційні положення є основою для розроблення спеціального законодавства, яке формує правові механізми інклюзивної освіти та цифрової доступності.

На рівні законів ключові гарантії містяться у Законі України «Про освіту». Він визначає право осіб з особливими освітніми потребами, включно з особами з інвалідністю, на інклюзивне навчання, що реалізується через забезпечення адаптованого та розумного пристосування освітнього середовища, застосування спеціальних методів, технологій, засобів навчання та підтримки. Закон встановлює принцип недискримінації в освітній сфері та гарантує доступність закладів освіти, освітніх програм і ресурсів [2].

Закон України «Про повну загальну середню освіту» конкретизує вимоги до організації інклюзивних класів, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, створення команд психолого-педагогічного супроводу та впровадження індивідуальних програм розвитку. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та Закон «Про вищу освіту» містять аналогічні гарантії щодо створення умов для навчання осіб з інвалідністю на всіх рівнях освіти [3].

Особливе значення має Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», який закріплює обов'язок держави забезпечувати доступ осіб з інвалідністю до освіти, професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Закон наголошує на необхідності

створення безбар'єрного фізичного та інформаційного середовища, а також передбачає забезпечення технічними засобами реабілітації, що можуть бути необхідними в освітньому процесі [5].

Законодавчі гарантії також підтримуються спеціальними підзаконними актами, зокрема Постановами Кабінету Міністрів України щодо організації інклюзивного навчання, фінансування інклюзивно-ресурсних центрів, забезпечення допоміжними технологіями та створення універсального освітнього середовища. У сукупності ці документи формують цілісну правову базу, спрямовану на реалізацію конституційного права осіб з інвалідністю на освіту.

У сучасних умовах цифровізації особливого значення набуває правове забезпечення доступності цифрових освітніх платформ, електронних підручників, онлайн-курсів та вебресурсів закладів освіти. Хоча законодавство України вже містить низку вимог щодо цифрової доступності, зокрема у сфері публічної інформації, питання цифрової інклюзії в освіті потребує подальшого удосконалення. Проте вже закладена нормативна база дозволяє говорити про поступове системне формування умов, у яких цифрові технології мають стати інструментом забезпечення рівності в освіті.

Отже, конституційні та законодавчі гарантії права осіб з інвалідністю на освіту формують правовий фундамент для розвитку інклюзивного освітнього середовища в Україні. Вони забезпечують основу для створення рівних можливостей у доступі до якісної освіти на всіх рівнях, включно з цифровими освітніми ресурсами. Водночас подальший розвиток правового регулювання має бути спрямований на посилення цифрової інклюзії, удосконалення стандартів доступності та впровадження універсального дизайну в освітньому процесі.

2.2. Інституційні механізми забезпечення цифрової інклюзії (МОН, місцеві органи, омбудсман)

Реалізація цифрової інклюзії в освіті для осіб з інвалідністю потребує функціонування ефективної системи інституційного управління, здатної забезпечити координацію, контроль та підтримку процесів упровадження технологій рівного доступу. В Україні така система є багаторівневою та включає органи державної влади, органи місцевого самоврядування, спеціально уповноважені інституції у сфері захисту прав людини, а також суб'єкти громадянського суспільства. Ключову роль у цій системі відіграють Міністерство освіти і науки України, місцеві органи управління освітою та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Міністерство освіти і науки України (МОН) виступає центральним органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема й щодо забезпечення її доступності для осіб з інвалідністю. Функції МОН охоплюють нормотворчу діяльність, стратегічне планування та методичне забезпечення цифрової інклюзії. Важливим напрямом є розроблення освітніх стандартів, що передбачають адаптацію навчального середовища з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). МОН затверджує вимоги до цифрових освітніх ресурсів, у тому числі їхню доступність для користувачів з порушеннями зору, слуху, інтелектуального чи опорно-рухового характеру. Через створення та підтримку національних платформ дистанційного навчання (зокрема «Всеукраїнська школа онлайн») МОН забезпечує поширення інклюзивних цифрових рішень, сприяючи формуванню єдиного безбар'єрного цифрового освітнього простору [7].

Окремим завданням МОН є реалізація державних цільових програм цифровізації освіти, включно з модернізацією матеріально-технічної бази закладів освіти, забезпеченням доступу до широкосмугового інтернету, впровадженням адаптивного програмного забезпечення та цифрових пристроїв

для осіб з інвалідністю. Крім того, МОН координує підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо використання технологій універсального дизайну та цифрових інклюзивних інструментів. У співпраці з міжнародними партнерами МОН здійснює експертизу цифрових рішень та адаптацію найкращих міжнародних підходів у сфері інклюзивної цифрової освіти.

Місцеві органи управління освітою виконують функції практичної імплементації державної політики у сфері цифрової інклюзії. На рівні територіальних громад органи місцевого самоврядування відповідають за матеріально-технічне забезпечення закладів освіти, організацію інклюзивних ресурсних центрів (ІРЦ), забезпечення осіб з інвалідністю необхідними технічними засобами, а також за створення умов для використання цифрових технологій в освітньому процесі. Саме місцева влада вирішує питання доступності шкільних вебсайтів, цифрових платформ, кабінетів дистанційного навчання, інтерактивного обладнання.

Важливим інституційним елементом є **Інклюзивно-ресурсні центри**, які проводять комплексну оцінку розвитку дітей з інвалідністю та визначають потребу у використанні допоміжних технологій. ІРЦ сприяють адаптації індивідуальних програм розвитку (ІПР) відповідно до можливостей цифрового навчання, а також консультують педагогів і батьків щодо застосування спеціальних цифрових засобів — від програм екранного доступу до інтерактивних платформ для корекційно-розвиткових занять.

Значну роль у забезпеченні цифрової інклюзії відіграє **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини**. Омбудсман здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод, включно з правом осіб з інвалідністю на доступну цифрову освіту. До його функцій належить: розгляд скарг щодо порушень прав на освіту та доступність цифрових послуг; здійснення моніторингових візитів до закладів освіти; підготовка спеціальних звітів про стан забезпечення цифрової доступності;

надання рекомендацій державним органам щодо усунення бар'єрів у цифровому середовищі. У межах свого мандату Омбудсман може ініціювати законодавчі зміни, спрямовані на удосконалення механізмів цифрової інклюзії та забезпечення відповідності українського законодавства міжнародним стандартам, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [16, с.85].

Крім державних інституцій, у механізмах цифрової інклюзії задіяні громадські організації та волонтерські ініціативи, які сприяють розробленню доступних цифрових технологій, проводять тренінги для педагогів і підтримують осіб з інвалідністю в оволодінні цифровими компетентностями. Важливу роль відіграють галузеві ІТ-компанії, що створюють спеціалізовані програмні продукти або адаптують існуючі рішення відповідно до міжнародних стандартів доступності (WCAG, ADA, ISO).

Таким чином, інституційний механізм забезпечення цифрової інклюзії має комплексний характер і функціонує через взаємодію центральних і місцевих органів влади, інституцій контролю за правами людини, а також громадських і приватних структур. Від ефективності координації між цими суб'єктами залежить рівень доступності цифрових освітніх послуг для осіб з інвалідністю та здатність держави забезпечити реальне, а не формальне, виконання конституційних гарантій у сфері освіти.

2.3. Сучасний стан цифрової доступності освіти в Україні: досягнення та проблеми практичного впровадження

Сучасний етап розвитку цифрової освіти в Україні характеризується інтенсивною трансформацією освітнього середовища, що була значною мірою прискорена пандемією COVID-19, впровадженням реформ у сфері інклюзивної освіти та викликами, спричиненими повномасштабною війною. У цих умовах цифровізація стала ключовим механізмом забезпечення безперервності освітнього процесу та рівного доступу до освіти для осіб з інвалідністю. Проте

рівень цифрової доступності залишається неоднорідним і потребує комплексної оцінки через поєднання досягнень і системних бар'єрів.

Одним із найбільш значущих досягнень останніх років є створення національних освітніх платформ, зокрема «Всеукраїнської школи онлайн» (ВШО), яка містить адаптовані відеоуроки, конспекти, завдання та інші цифрові ресурси. Платформа забезпечує можливість індивідуалізації навчання та використання матеріалів у зручному для учня з інвалідністю форматі. Поступово збільшується також кількість електронних підручників і навчальних посібників із функціями доступності (текстові альтернативи, озвученість, можливість збільшення шрифту тощо). Ці кроки свідчать про рух у бік європейських стандартів цифрової інклюзивності.

Крім того, значний прогрес спостерігається у сфері підготовки педагогічних кадрів до роботи з цифровими ресурсами. В межах державних і недержавних програм відбувається систематичне навчання вчителів щодо застосування адаптивних освітніх технологій, платформ дистанційного навчання, інструментів універсального дизайну. Інклюзивно-ресурсні центри також отримують доступ до нових засобів цифрової діагностики, що підвищує якість визначення освітніх потреб дітей з інвалідністю [13, с.42].

Разом із тим практика свідчить, що цифрова трансформація освіти нерівномірна. Однією з центральних проблем залишається недостатня доступність матеріально-технічної бази закладів освіти. У багатьох школах і закладах фахової та вищої освіти відсутні сучасні комп'ютери, сенсорні пристрої, скринідери, тифлотехнічні засоби, індукційні петлі для осіб із порушеннями слуху. Особливо гостро ця проблема проявляється у сільській місцевості, де доступ до швидкісного інтернету залишається неповним, а забезпечення цифровими ресурсами істотно відстає від міських громад.

Додатковим бар'єром є обмежена доступність офіційних освітніх вебресурсів. Значна частина сайтів закладів освіти, платформ дистанційного

навчання та систем управління навчанням (LMS) не відповідає міжнародним вимогам доступності, зокрема стандартам WCAG 2.1. Відсутність текстових альтернатив для зображень, некоректна навігація клавіатурою, низький контраст або відсутність адаптованих відеоматеріалів значно ускладнюють використання таких ресурсів особами з порушеннями зору, слуху чи когнітивними особливостями.

Помітним викликом залишається і недостатня координація між державними та місцевими органами влади у сфері цифрової інклюзії. Незважаючи на наявність нормативно-правових гарантій, механізми їх практичної імплементації часто є фрагментарними. Відсутність комплексних стратегій цифрової доступності на рівні громад, нестача фінансування, а також нерівномірне врахування рекомендацій ІРЦ призводять до того, що можливості для цифрового навчання осіб з інвалідністю залежать від конкретної територіальної громади та кадрового потенціалу закладу.

Вагомою проблемою є й цифрова нерівність серед батьків та самих осіб з інвалідністю. Не всі сім'ї забезпечені пристроями, необхідними програмами чи достатнім рівнем цифрової грамотності для ефективної взаємодії з онлайн-освітою. В умовах воєнних дій, внутрішнього переміщення та соціальної нестабільності ці бар'єри лише посилюються, створивши додаткову вразливість для доступу до цифрових освітніх послуг.

Загалом сучасний стан цифрової доступності освіти в Україні характеризується важливими системними змінами, але водночас низкою глибоких структурних проблем. З одного боку, держава демонструє прагнення до виконання зобов'язань у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю, адаптуючи цифрове середовище та впроваджуючи інноваційні освітні рішення. З іншого — недостатнє фінансування, нерівномірність розвитку громад, недотримання стандартів доступності та нестача фахових компетентностей у частини педагогів залишають цей процес незавершеним [13, с.45].

Отже, для забезпечення реальної цифрової інклюзії необхідне поєднання нормативних зусиль, фінансової підтримки, кадрового розвитку та належного інституційного контролю. Лише комплексний, скоординований підхід може гарантувати, що цифровізація стане чинником справжньої рівності у сфері освіти, а не фактором поглиблення соціальної нерівності.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Виклики реалізації права на цифрову освіту осіб з інвалідністю

Реалізація права осіб з інвалідністю на цифрову освіту в Україні залишається складним багатовимірним процесом, у якому поєднуються правові, соціальні, економічні та технологічні чинники. Попри розвиток нормативної бази та розширення цифрових можливостей, реальний доступ до інклюзивного цифрового освітнього середовища стикається з низкою системних бар'єрів. Ці виклики зумовлені як недосконалістю інфраструктури, так і недостатнім рівнем організації освітнього процесу, що у комплексі впливає на можливість повноцінного навчання осіб з інвалідністю у цифровому форматі.

Однією з ключових проблем є нерівність у доступі до технічних засобів та інтернет-покриття. Значна частина сімей, у яких проживають діти чи дорослі з інвалідністю, не мають можливості забезпечити необхідні цифрові ресурси — сучасні комп'ютери, планшети, смартфони або спеціалізовані адаптивні пристрої (тифлотехніка, альтернативні клавіатури, пристрої з брайлівськими дисплеями).

У сільських районах проблема ускладнюється низькою якістю або відсутністю стабільного інтернету, що робить участь у дистанційному або змішаному навчанні нерегулярною та неповною. Таким чином, цифрова нерівність перетворюється на бар'єр, який відтворює соціальну та територіальну нерівність [11].

Другим фундаментальним викликом є недостатня адаптованість цифрових освітніх ресурсів. Більшість освітніх платформ, електронних підручників та вебсайтів закладів освіти не відповідають міжнародним стандартам доступності, зокрема WCAG 2.1. Відсутність якісного субтитрування, сурдоперекладу, аудіоопису, можливості змінювати масштаб тексту або озвученого дублювання матеріалів створює суттєві труднощі для осіб із порушеннями зору, слуху чи моторики. До того ж навчальні матеріали іноді подаються у форматах, що не підтримуються асистивними технологіями, що робить їх фактично недоступними для значної частини здобувачів освіти.

Третій блок проблем пов'язаний із недостатнім рівнем цифрової готовності педагогічних працівників. Незважаючи на значний обсяг тренінгів, багато вчителів і викладачів не володіють навичками використання адаптивних цифрових інструментів та універсального дизайну навчання. Частина педагогів не розуміє принципів створення інклюзивного цифрового контенту або не здатна грамотно поєднувати цифрові ресурси з індивідуальними освітніми траєкторіями осіб з інвалідністю. Низький рівень цифрової грамотності веде до того, що навіть наявні інклюзивні інструменти застосовуються вибірково або не використовуються взагалі.

До викликів слід віднести і недостатню координацію між державними установами, органами місцевого самоврядування та закладами освіти. Нерідко реалізація цифрової інклюзії відбувається точково й залежить від мотивації конкретної школи чи громади. Відсутність узгоджених програм цифрової доступності на регіональному рівні призводить до того, що особи з інвалідністю

отримують різний рівень підтримки залежно від місця проживання. Слабка взаємодія з інклюзивно-ресурсними центрами додатково ускладнює своєчасність адаптації освітніх ресурсів та забезпечення супроводу [18, с.86].

Суттєвий виклик становлять проблеми правозастосування. Хоча законодавство України визначає гарантії доступності цифрового освітнього середовища, механізми контролю за їх дотриманням часто залишаються декларативними. Відсутність дієвих санкцій за недоступність освітніх платформ, байдужість окремих органів до вимог універсального дизайну та недостатнє фінансування створюють ситуацію, у якій норми існують формально, але не реалізуються на практиці.

Ще одним складним аспектом є психологічні та соціальні бар'єри. Вони проявляються у відчутті невпевненості учнів з інвалідністю під час взаємодії з цифровими інструментами, страхом помилитися, недостатньою підтримкою батьків, які теж не завжди володіють цифровою грамотністю. При відсутності системної комунікації між школою, батьками та учнями цифрова освіта стає фрагментованою і не здатною забезпечити сталі освітні результати.

Варто також враховувати, що виклики цифрової інклюзії загострилися в умовах воєнного стану. Руйнування інфраструктури, переміщення родин, необхідність навчання в укриттях чи онлайн, емоційні навантаження та стрес додатково обмежують можливість учнів з інвалідністю брати участь у навчальному процесі. Частина дітей втратила обладнання, пристрої або доступ до інтернету, що істотно збільшило масштаби цифрової нерівності [17, с.85].

Таким чином, реалізація права осіб з інвалідністю на цифрову освіту є комплексною проблемою, що охоплює питання доступності цифрового контенту, інфраструктури, кадрової підготовки, нормативної підтримки та соціальної взаємодії. Ці виклики потребують системних рішень на державному, регіональному та інституційному рівнях, спрямованих на створення справді інклюзивного цифрового освітнього середовища. Тільки у разі врахування всіх

зазначених бар'єрів можна гарантувати, що цифрова трансформація освіти стане засобом забезпечення рівних можливостей, а не чинником, який поглиблює нерівність.

3.2. Міжнародний досвід і можливості його адаптації в Україні

Розвиток цифрової інклюзії в освіті є глобальною тенденцією, що активно підтримується міжнародними організаціями та урядами різних країн. Досвід таких держав, як США, Канада, Велика Британія, Німеччина, Фінляндія, Південна Корея та Австралія, демонструє ефективні механізми забезпечення цифрової доступності освіти для осіб з інвалідністю. Аналіз цих практик дозволяє визначити ключові напрями, які можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням її нормативного середовища, технологічних можливостей та соціальних потреб.

Одним із найуспішніших прикладів є США, де доступність цифрового освітнього середовища регулюється Законом про інвалідів (ADA) та Розділом 508 Закону про реабілітацію. Ці акти зобов'язують освітні установи забезпечувати відповідність онлайн-ресурсів стандартам доступності, зокрема WCAG 2.1. Крім того, американські школи й університети активно використовують індивідуалізовані програми навчання (IEP), що передбачають адаптацію цифрових платформ та контенту до конкретних потреб особи з інвалідністю. Важливим елементом є система спеціальних сервісів підтримки — асистентів, цифрових консультантів, технічних фахівців, які забезпечують практичне впровадження інклюзивних технологій [14, с.95].

Досвід Канади та Великої Британії свідчить про важливість інтеграції універсального дизайну в освіті як базового принципу цифрової інклюзії. У цих країнах усі цифрові освітні матеріали створюються відповідно до принципу «доступності за замовчуванням». Це означає, що цифровий контент апріорі повинен бути доступним для людей з різними типами інвалідності. Також

важливим компонентом є фінансова підтримка: держава компенсує витрати на асистивні технології або надає їх безоплатно. У Великій Британії діє програма Disabled Students' Allowance, яка забезпечує студентів спеціальним обладнанням та програмним забезпеченням для навчання.

Фінляндія та Німеччина демонструють ефективну модель інтеграції інклюзивних технологій у структуру початкової та середньої освіти. У цих країнах активно застосовується системне навчання педагогів за напрямками цифрової доступності, розвиваються спеціальні центри компетентності, що супроводжують школи в процесі цифрової трансформації. Німеччина також активно реалізує федеральну програму цифрового розвитку шкіл (DigitalPakt Schule), яка передбачає масштабне фінансування цифрової інфраструктури, включно з адаптивними навчальними засобами для осіб з інвалідністю.

Південна Корея та Сінгапур демонструють технологічно-орієнтований підхід, у межах якого цифрова інклюзія є частиною загальної стратегії цифрової держави. У Кореї державні університети зобов'язані забезпечувати цифрову доступність відкритих онлайн-курсів, а школи оснащуються мультифункційними платформами з адаптивними інтерфейсами. У Сінгапурі діє національна програма Assistive Technology Fund, яка покриває до 90% вартості адаптивних пристроїв для студентів з інвалідністю [20].

Аналізуючи міжнародний досвід, можна виокремити кілька універсальних підходів, які можуть бути адаптовані в Україні:

1. Нормативне закріплення обов'язковості цифрової доступності. В Україні вже існує нормативна база щодо доступності публічних ресурсів, однак її слід поширити на всі цифрові освітні платформи з прямою вимогою відповідності WCAG 2.1 та впровадженням ефективних механізмів контролю.

2. Фінансова підтримка для забезпечення асистивних технологій. Україна може адаптувати практику Канади та Великої Британії, створивши державну або регіональну програму компенсації чи безоплатного надання

адаптивного обладнання (екранних дикторів, брайлівських дисплеїв, спеціальних клавіатур тощо).

3. Створення національних центрів цифрової інклюзії. Спираючись на досвід Німеччини та Фінляндії, варто створити мережу ресурсних центрів, які будуть консультувати педагогів та школи, розробляти рекомендації, проводити експертизу цифрових ресурсів та сприяти професійному розвитку.

4. Стандартизація підготовки педагогічних кадрів. Можливим кроком є запровадження окремих сертифікатних програм з цифрової доступності, аналогічних до американських або британських моделей професійної кваліфікації.

5. Розвиток адаптивного контенту та універсального дизайну навчання. Використання міжнародних конструкторів доступних матеріалів (як-от Bookshare, Accessible Curriculum Tools) може бути інтегроване в національні платформи МОН.

6. Розширення співпраці з міжнародними організаціями. Україна може поглибити кооперацію з ЮНЕСКО, Європейською комісією, Всесвітнім банком і використати їхні рекомендації та технологічні грантові програми для розвитку інклюзивних цифрових рішень у школах та вишах [22].

Таким чином, міжнародний досвід демонструє широкий спектр моделей цифрової інклюзії, які можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням її правових, фінансових та інституційних можливостей. Впровадження найкращих практик дозволить забезпечити системний розвиток цифрового освітнього середовища та створити умови для повноцінної реалізації прав осіб з інвалідністю.

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цифрової інклюзії в освіті

Розвиток цифрової інклюзії в освіті потребує комплексного нормативно-правового оновлення, яке забезпечить реальний, а не декларативний доступ до якісної цифрової освіти для осіб з інвалідністю. Хоча українське законодавство загалом узгоджується з міжнародними стандартами, його практична ефективність залишається недостатньою. Тому першочерговим завданням є запровадження системного підходу, який охоплюватиме оновлення законодавства, посилення інституційного контролю, гармонізацію державних стандартів цифрової доступності та розвиток відповідальної освітньої політики.

1. Удосконалення законодавчої бази та визначення чітких стандартів цифрової доступності

По-перше, необхідним є оновлення законодавства шляхом імплементації обов'язкових стандартів цифрової доступності у сфері освіти. Незважаючи на наявність Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти та відповідних положень Закону України «Про освіту», відсутність чітких технічних регламентів перешкоджає їх практичній реалізації. Доцільно законодавчо закріпити вимогу обов'язкового дотримання міжнародних стандартів цифрової доступності, зокрема *WCAG 2.2* та *European Accessibility Act*. Це передбачає нормативне встановлення вимог до цифрових освітніх платформ, електронних ресурсів, відеолекцій, мобільних застосунків та електронних бібліотек.

Крім того, необхідно розробити окремий підзаконний акт (постанова КМУ або наказ МОН), який встановлюватиме технічні критерії доступності онлайн-курсів, відеоматеріалів, інтерфейсів, електронних журналів та тестових систем. Такий акт повинен містити конкретні індикатори: доступність для людей з порушеннями зору та слуху, адаптивність інтерфейсів, можливість зміни контрастності, наявність сурдоперекладу та аудіоописів, озвучення текстів тощо.

Окремо варто законодавчо закріпити нове поняття — **«цифрова освітня доступність»**, що охоплюватиме технічні, організаційні та педагогічні аспекти забезпечення доступу осіб з інвалідністю до цифрових форм навчання. Це поняття має бути включене до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» [14, с.102].

2. Розвиток системи державного контролю та моніторингу цифрової доступності

Другим важливим напрямом є створення ефективної системи контролю та моніторингу виконання норм цифрової доступності. Доцільним є запровадження **державного реєстру цифрових освітніх ресурсів**, які пройшли перевірку відповідно до стандартів доступності. Це дозволить уникнути використання недоступних платформ у закладах освіти та стане інструментом підвищення якості цифрових продуктів.

Також необхідно законодавчо розширити повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері нагляду за доступністю цифрових освітніх ресурсів. Омбудсман має отримати можливість здійснювати планові та позапланові перевірки освітніх установ з питань цифрової доступності, проводити аудит платформ, отримувати експертні висновки та накладати адміністративні стягнення за порушення вимог.

Крім того, варто запровадити щорічний моніторинг цифрової доступності, відповідальним за який має бути Міністерство освіти і науки України. Результати моніторингу повинні оприлюднюватися у відкритому доступі, містити індикатори доступності та опис фактичного рівня впровадження інклюзивних цифрових технологій у закладах освіти [10, с.130].

3. Фінансове забезпечення та державні стимули для розвитку цифрової інклюзії

Підвищення рівня цифрової доступності неможливе без належного фінансового забезпечення. Доцільним є створення окремої бюджетної програми МОН, спрямованої на закупівлю та впровадження доступних цифрових освітніх технологій. Така програма може включати закупівлю обладнання для студентів та учнів з інвалідністю (брайлевські дисплеї, спеціалізовані клавіатури, програмне забезпечення для озвучення текстів), модернізацію комп'ютерних класів, адаптацію сайтів та платформ.

Додатковим механізмом може стати система грантів для закладів освіти, які впроваджують інноваційні цифрові рішення, спрямовані на підтримку інклюзивного навчання. Держава також може стимулювати розробників через податкові пільги або пріоритет у державних закупівлях, якщо їхні продукти відповідають вимогам цифрової доступності.

4. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників та цифрова грамотність

Покращення правового забезпечення цифрової інклюзії повинно супроводжуватися підвищенням професійної компетентності педагогів. Законодавчо варто передбачити обов'язкове включення модулів із цифрової інклюзії до програм підвищення кваліфікації вчителів, викладачів та керівників закладів освіти. Такі програми мають охоплювати роботу з адаптивними технологіями, принципи універсального дизайну в освіті, методики створення доступних навчальних матеріалів та застосування інклюзивних цифрових платформ.

Крім того, доцільно розробити національний стандарт цифрової грамотності педагогів, який міститиме вимоги щодо компетентності в роботі з технологіями для осіб з інвалідністю. Це дозволить забезпечити відповідність освітнього процесу сучасним викликам і сприятиме підвищенню загального рівня цифрової інклюзії [23].

5. Створення партнерських платформ і залучення громадських організацій

Важливим елементом удосконалення системи цифрової інклюзії є розвиток партнерств між державою, громадськими організаціями та приватним сектором. Доцільно законодавчо передбачити обов'язкове залучення представників громадських організацій осіб з інвалідністю до розроблення нормативно-правових актів у сфері цифрової освіти. Це забезпечить більш точне врахування потреб користувачів під час формування політики.

Окремо можна створити консультативно-експертну раду при Міністерстві освіти і науки, яка включатиме представників громадських організацій, фахівців з цифрових технологій та педагогів. Така рада може надавати висновки про якість цифрових освітніх продуктів, брати участь у розробленні стандартів доступності та здійснювати апробацію освітніх платформ.

6. Підтримка інновацій та розвиток інклюзивних технологій

Важливо стимулювати створення інноваційних цифрових рішень для освіти осіб з інвалідністю. Це можуть бути адаптивні навчальні модулі, системи автоматичного перекладу на жестову мову, VR-технології для навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, електронні підручники з аудіоописами, системи персоналізованої освіти для дітей із порушеннями зору чи слуху.

Для цього необхідно створити законодавчі умови для розвитку ринку асистивних освітніх технологій, у тому числі шляхом спрощення процедури державних закупівель для інноваційних продуктів, запровадження пільгового кредитування стартапів та стимулювання приватних інвестицій [21].

Отже, у третьому розділі окреслено комплекс ключових викликів, які стримують повноцінну реалізацію права осіб з інвалідністю на цифрову освіту в Україні. Серед основних проблем — технічна недоступність цифрових платформ, недостатність адаптованих навчальних матеріалів, нерівномірність забезпечення асистивними технологіями, дефіцит фахової підготовки педагогів,

а також недостатня координація державних інституцій у сфері цифрової інклюзії. Важливим є те, що більшість викликів мають системний характер та вимагають не лише фінансових ресурсів, а й якісних змін у підходах до організації освітнього процесу.

Аналіз міжнародного досвіду показав, що країни з високим рівнем цифрової інклюзивності — такі як Канада, Швеція, Німеччина, США — забезпечують успіх завдяки поєднанню чітких законодавчих стандартів, постійного моніторингу доступності, інвестицій у технології та високого рівня підготовки педагогів. Ці моделі можуть бути ефективно адаптовані в Україні за умови створення власних нормативних механізмів, з урахуванням національного контексту та реальних можливостей освітньої системи.

На основі окреслених викликів та позитивного зарубіжного досвіду було сформовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цифрової інклюзії, які охоплюють оновлення законодавства, запровадження обов'язкових стандартів цифрової доступності, підсилення інституційного контролю, розвиток фінансових стимулів, удосконалення професійної підготовки педагогів та підтримку інноваційних технологій. Реалізація цих пропозицій дасть змогу створити ефективну, стійку та справді інклюзивну цифрову освітню систему, здатну забезпечити рівні можливості для кожної особи з інвалідністю.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати особливості правового забезпечення цифрової інклюзії в освіті осіб з інвалідністю та виявити ключові тенденції, проблеми й перспективи розвитку цієї сфери в Україні. Сучасні трансформації, спричинені цифровізацією освітнього процесу, відкривають нові можливості для забезпечення рівного доступу до якісної освіти, проте одночасно ставлять перед державою і суспільством низку викликів, що потребують комплексної відповіді на нормативному, організаційному та технологічному рівнях.

У першому розділі дослідження було здійснено теоретико-правовий аналіз феномену інклюзивної освіти та визначено її еволюцію в міжнародно-правовому вимірі. Встановлено, що міжнародні стандарти, закріплені в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Саламанкській декларації, деклараціях ЮНЕСКО, визначили інклюзивну освіту як основоположний

принцип рівності та недискримінації. Цифровізація розглядається як один з інструментів реалізації цих принципів, оскільки технології здатні усувати бар'єри, забезпечувати адаптацію матеріалів, індивідуалізувати навчальний процес та розширювати можливості участі у житті освітньої спільноти. Водночас підкреслено, що цифрова інклюзія є ширшим поняттям, яке охоплює доступ до технологій, цифрових сервісів, інформаційної доступності та цифрової компетентності користувачів.

У другому розділі було розкрито правові засади забезпечення цифрової інклюзії в Україні. Конституція України, національне законодавство про освіту, закони у сфері прав осіб з інвалідністю та низка підзаконних актів утворюють нормативне підґрунтя для гарантування рівного доступу до освіти. Встановлено, що держава декларує необхідність створення умов для навчання осіб з інвалідністю, у тому числі через цифрові технології та інклюзивні політики.

Аналіз інституційного забезпечення засвідчив, що Міністерство освіти і науки України, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та Інклюзивно-ресурсні центри виконують важливі ролі у реалізації цифрової інклюзії. Проте практика свідчить про нерівномірність цифрової доступності в різних регіонах, недостатню адаптацію освітніх платформ під стандарти доступності та обмеженість технічних ресурсів. Значна частина вебресурсів освітніх закладів не відповідає вимогам WCAG 2.1, а забезпечення асистивними технологіями та програмами залишається фрагментарним.

Третій розділ присвячений аналізу сучасних викликів і окресленню шляхів удосконалення правового регулювання цифрової інклюзії. Виявлено, що основними бар'єрами є обмежені технічні можливості закладів освіти, низька доступність цифрових платформ, недостатній рівень цифрової грамотності педагогів і здобувачів, слабка координація між органами влади та нерівність у забезпеченні обладнанням. Дослідження міжнародного досвіду засвідчило, що

успішна цифрова інклюзія можлива лише за умови стратегічного підходу, що поєднує нормативну чіткість, технологічне оснащення, системну підготовку кадрів та обов'язковий моніторинг доступності. Країни ЄС, Канада, США демонструють ефективні практики, які можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням національного контексту. На основі аналізу сформовано низку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання, серед яких — запровадження єдиних стандартів цифрової доступності, створення Національної стратегії цифрової інклюзії, удосконалення механізмів фінансування, забезпечення інституційного контролю та розширення використання інноваційних технологій.

Узагальнюючи проведене дослідження, можна стверджувати, що цифрова інклюзія в освіті є ключовим чинником реалізації права осіб з інвалідністю на якісну, доступну та рівноправну освіту. Вона не лише розширює можливості індивідуального розвитку, але й сприяє формуванню інклюзивного суспільства, побудованого на принципах рівності, поваги до людської гідності та соціальної справедливості. Водночас розвиток цифрової інклюзії потребує цілісного підходу, заснованого на поєднанні правових, організаційних та технологічних механізмів. Тільки за умови системного оновлення законодавства, інституційної підтримки, розвитку цифрових компетентностей педагогів і здобувачів освіти та належного матеріально-технічного забезпечення можливо створити справді доступне й інклюзивне цифрове освітнє середовище.

Таким чином, цифрова інклюзія має стати не елементом допоміжної освітньої політики, а одним із пріоритетних напрямів модернізації всієї освітньої системи України. Реалізація запропонованих у роботі рекомендацій сприятиме не лише дотриманню міжнародних стандартів у сфері прав осіб з інвалідністю, але й підвищенню конкурентоспроможності національної освіти, її здатності відповідати викликам сучасності та забезпечувати рівні можливості для всіх членів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. «Про освіту» Закон України: від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. «Про повну загальну середню освіту» Закон України: від 16.01.2020 № 463-IX. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
4. «Про вищу освіту» Закон України: від 01.07.2014 № 1556-VII. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» Закон України: від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

6. «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019>
7. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання» Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017>
8. Офіційний переклад Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (13.12.2006). URL: https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/struktura_150/vikonavchiy_organ_kivsko_misko_radi_kivska_miska_derzhavna_administratsiya/departamenti_ta_upravlinnya/departament_tsentr_nadannia_administratyvnykh_posluh/bezbaryerinst/konventsija_oon_pro_prava_osib_z_invalidnistyu.pdf
[Офіційний портал КМДА - Головна](#)
9. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (13.12.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_g71 Законодавство України
10. Биков В., Лещенко М. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016. № 4. С. 115–130.
11. Гачак-Величко Л.А. Виклики та потенціал застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/435/11654/24393-1?inline=1>
12. Зязюн І. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Наук. вісн. Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 1.33. С. 22-27.
13. Іттерстад Г. Інклюзія - що означає це поняття і з якими проблемами стикається норвезька школа, втілюючи його в життя? *Психологічна наука і освіта*. 2011. № 3. С. 41–49.
14. Носенко Ю., Матюх Ж. Зарубіжний досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій в інклюзивній дошкільній освіті. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 4. С. 95–102.

- 15.Онищенко С. В. Цифрові технології в розвитку інклюзивної освіти. *Світова наука: проблеми, перспективи, інновації: матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (2 жовтня 2020 року): збірник тез. – Бердянськ : БДПУ, 2020. – С. 42–45.
- 16.Поліхроніді А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*.2016. №6. С. 82-85.
- 17.Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / упорядник К. М. Бондар; Вид. 2-ге, доп. Кривий Ріг, 2019. 170 с.
- 18.Ткаченко, О. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки*. 2023. С.79-86.
- 19.Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1, W3C. URL: <https://www.w3.org/TR/WCAG21/ W3C+1>
- 20.Crystal Yang, Paul Taele. AI for Accessible Education: Personalized Audio-Based Learning for Blind Students // arXiv. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2504.17117 arXiv>
- 21.Jones Beth A., Peterson-Ahmad M., Williams N. Training Preservice Teachers to Match Assistive Technology to Student Needs. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0162643420918337>.
- 22.Liang J.C., Chiou G.L., Cheng K.H., Lee S.W.Y. Ten years of augmented reality in education: A meta-analysis of (quasi-) experimental studies to investigate the impact. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131522002123>
- 23.Masudul Hasan Masud Bhuiyan, Matteo Varvello, Cristian-Alexandru Staicu, Yasir Zaki. Non-Western Perspectives on Web Inclusivity: A Study of Accessibility Practices in the Global South // arXiv. 2025. URL:: <https://arxiv.org/abs/2501.16601 arXiv>

24. Pratham Gandhi. HACI: A Haptic-Audio Code Interface to Improve Educational Outcomes for Visually Impaired Introductory Programming Students // arXiv. 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2511.03733>